

DE SCHUILPLEK
EGON HOSTOVSKÝ

UIT HET TSJECHISCH VERTAALD DOOR EDGAR DE BRUIN

zirimiri press

1

Lieve Hana, eindelijk gloort voor mij de hoop dat je toch nog ooit de waarheid te weten komt over mijn merkwaardige lotgevallen. Goede mensen, over wie ik je het nodige wil schrijven, hebben me ervan overtuigd dat ze ervoor kunnen zorgen dat mijn notities op een veilige plek worden ondergebracht, waarschijnlijk ergens aan de andere kant van de oceaan, om je die dan na de oorlog te overhandigen. Je bent nog altijd in leven, daar twijfel ik geen moment aan, en je zult nog lang leven nadat die hele wervelwind van gruwelen, waanzin en ellende is overgetrokken. Ik ben daar zeker van; ik zie je voortdurend voor me, telkens als ik in slaap val zijn we samen, ik herken elke rimpel die je erbij hebt gekregen, ik weet dat je helemaal grijs bent geworden, je gestalte is nu licht gebogen, mijn God, ik ken zo veel nieuwe details van je, alsof we elkaar dagelijks zien. Je wacht, en niet tevergeefs, lieve Hana! Ja, ooit zul je deze regels lezen, anders zou niets zin hebben, helemaal niets, ons leven, ons huwelijk, ons lijden en ons ronddolen. En dat geloof ik niet, en het is ook niet zo,

alles heeft zin, elke gebeurtenis, elk toeval, elke catastrofe zo goed als elke futilliteit.

Je moet volhouden, want we moeten samen een gesprek voeren. En pas nu ben ik tot dat gesprek met jou in staat. Ik heb zoveel begrepen, zoveel is me duidelijk geworden, zo veel woorden en dingen heb ik gevonden waar ik vroeger geen weet van had.

Ik weet niet of men hét je na de oorlog gaat vertellen of schrijven. Misschien kom je hét pas uit mijn notities te weten, juist uit deze alinea. Lieverd, voor mij is het dan te laat. Het klinkt stom als ik je schrijf dat ik wil sterven, of dat ik moet sterven. Ik heb geen idee hoe ik je in een paar woorden moet uitleggen dat we elkaar niet meer kunnen zien en niet meer samen kunnen leven en alles goedmaken waarmee we elkaar wellicht hebben gekwetst, en niet meer samen kunnen genieten van het leven van onze kinderen. Het zou dwaas zijn als ik zou proberen mijn dood op een of andere manier op te smukken. Mijn dood is niet geheel vrijwillig, en vermoedelijk ook niet onvermijdelijk, maar wel natuurlijk.

O, alsjeblijft, lees nog even door, verman je, het heeft echt niets te betekenen dat ik niet meer leef op het moment dat je deze regels leest. Je hebt me al zo lang niet gezien, je zult me in gedachten al menigmaal begraven hebben, om me geweend hebben, het is echt niet erg, mijn liefste! Ik ben dichterbij je en zal dichterbij je zijn dan toen ik naast je leefde.

Zo, het is eruit, nu weet je het en voel ik me een stuk opgeluchter. Kijk, tot voor kort zag ik telkens hetzelfde beeld voor me. Ik zag mijn terugkeer en ons weerzien. In mijn dag-

droom vond ons weerzien plaats in Rokytnice, in het huis van je ouders. De buitendeur klemt nog steeds en gaat moeizaam open, langs de wanden staan nog altijd links en rechts vaatjes en kisten en het is er nog steeds schemerig kil. Je verwacht me niet, dat spreekt vanzelf, ik kom immers zomaar uit de hemel vallen; je roept uit de keuken: ‘Ben jij het, papa?’, ik geef geen antwoord, want dat lukt me niet, je vraagt het opnieuw en dan stap je de drempel over, loopt verder, daalt de paar treetjes af – en dan opeens zie je me en herken je me. Ik zie dat allemaal zo helder voor me! Je wilt je armen optillen, maar het gaat niet, je wilt het uitschreeuwen, maar je fluistert slechts. Het is niet mijn naam die je fluistert. Ook ik blijf even aan de grond genageld staan. We zien beiden asgrauw en hebben het gevoel te sterven. De sfeer tussen ons is niet van de aardse wereld. Je zakt door je knieën en dat geeft me kracht. Met een sprong ben ik bij je en vang je op. Je huilt niet en je glimlacht niet. Je fluistert alleen dat woord dat niet mijn naam behelst.

Honderdmaal, duizendmaal heb ik me ons weerzien voorgesteld, het gedroomd en beleefd. Ik kon me alles voor de geest halen, het schemerdonker in de gang, de lucht, het geluid van stappen op de trap, mezelf en jou, slechts één ding niet: de pijn die ons hart en onze keel zou dichtknijpen, terwijl onze handen elkaar zouden zoeken en herkennen. Enkel dat duizelingwekkende gevoel van geluk of ongeluk of ontroering niet.

Zou het geluk zijn, zou het ongeluk zijn? Ik weet het echt niet. Ik weet niet wat mijn eerste woorden zouden zijn, ik

weet niet waar ik naar zou vragen, naar wie ik op zoek zou zijn, ik weet niet waar ik zou gaan zitten, wat ik met mijn handen zou moeten en met mijn geheugen en mijn wil. En toch verlangde ik nergens meer naar dan naar ons weerzien en het onvoorstelbare dat daarna zou volgen. Denkend aan mijn terugkeer, aan dat wonder dat ik niet hoeft te bekopen, voel ik dat ik daar alles voor over zou hebben – elk offer en elke misdaad. Niet zozeer uit heimwee en niet uit vermoeidheid, meer uit een soort brandende nieuwsgierigheid, feller brandend dan elk ander verlangen en elke andere begeerte die ik heb gekend.

Nu weet ik echter, lieve Hana, dat het een onmogelijke droom was – zoals zo vaak voordien. Ik zou vanuit de verre landen vast geen geluk voor je meebrengen. Als een vroegtijdig oude man zou ik bij je terugkeren (ik word straks vijftig), met verhalen die je als onzinnig geraaskal in de oren zouden klinken. Zowel jij als onze kinderen zouden me maar lastig vinden. (Ach, over hen weet ik al helemaal niets! Marta is twintig en Johanka achttien, is het niet? Ik denk zo schandelijk weinig aan hen en zelfs in mijn dromen word ik niet door hun gezicht bezocht. Zij zijn mij kwijtgeraakt en ik hen.) Wel-aan, ik zou terugkeren naar een leven waaraan iets ontbrak zo lang ik het nog leefde, ik zou ernaar terugkeren als uit een boos sprookje zonder gouden sleutel en levenswater. Er zou zich tussen ons een leegte bevinden die ik niet zou kunnen vullen. Alle liefde die ik op dit moment uit mijn verwoeste hart kan peuren, en alle mededeelzaamheid die ik misschien in deze regels kan stoppen, komen louter en alleen vrij door

het besef van een spoedig einde. Het besef dat ik de gepaste afronding van mijn alledaagse leven heb gevonden en dat het geluk slechts daar is waar onzelfzuchtigheid bestaat, en vrede daar bestaat waar geen angst voor de dood is. Ik zou het zo graag anders tegen je willen zeggen, zo graag zou ik je een blik in mijn gedachten gunnen, die veel helderder en minder zielloos zijn dan de zinnen die ik zojuist heb geschreven! Maar ik wil geloven dat ik ondanks alle onhandigheid toch af en toe woorden ontdek die ik vroeger niet zou hebben ontdekt en die nu de weg naar jouw begrip zullen vinden.

Het allerbelangrijkste is dat je van meet af aan weet dat ik je niet heb verlaten. Ik heb geen afscheid van jou en de kinderen genomen, want ik dacht over enkele dagen terug te zijn, maar dat werd door de gebeurtenissen verhinderd. Voor zover de tijd het me toelaat, wil ik je op de volgende pagina's alles uitleggen. Ik weet niet of ik dit notitieboekje kan voltooien, en ik begin daarom liever meteen met de belangrijkste gebeurtenissen en keer later terug naar de details.

Op 10 maart 1939 ben ik niet, zoals ik je toen had gezegd, naar Ostrava gereisd, maar heb ik een vlucht naar Parijs genomen. Meteen na de bezetting van Praag vernam ik dat de Duitsers een arrestatiebevel tegen me hadden uitgevaardigd. Ik maakte me zorgen om jou en om de kinderen, en daarom heb ik je niet geschreven en geen bericht gestuurd. In Frankrijk leefde ik redelijk in de luwte en waarschijnlijk wist en weet niemand van mijn landgenoten waar ik uiteindelijk ben beland. Toen Frankrijk ten onder ging, werd ik per ongeluk door de Parijse politie opgepakt. Pas na een week

kwam ik weer vrij en toen zaten de Duitsers me al op de hie-
len. Vanuit Parijs kwam ik niet verder dan een klein gehucht
in Normandië, en daar heb ik een oude vriend opgezocht,
de arts Aubin. Wellicht heb ik je weleens over hem verteld.
Deze voortreffelijke Fransman ontfermde zich over me en
kwam met een geweldig voorstel: hij zou me tot het einde van
de oorlog bij zich laten onderduiken. Ik stemde ermee in. En
sindsdien zit ik in een kelderhok met één raampje waardoor
je niets kunt zien, en een spleet in de muur waardoor je zo
goed als niets kunt zien, en wat eten betreft heb ik geen kla-
gen, ik lees kranten, luister soms naar de radio, maar slechts
zelden hoor ik de stemmen van mensen en bijna nooit zie ik
buiten een menselijk gezicht voorbijglijden. Dokter Aubin
komt alleen 's nachts in het donker bij me langs. Sinds de
tweede helft van juni 1940 leef ik in deze gevangenis. Het is
nu mei 1942.

Eind april van dit jaar was het zover. Voor jou is het vast
ongelooflijk en onvoorstelbaar wat ik heb gedaan. Hoe moet
ik het je vertellen? Ik kom er nog op terug, nu enkel ... wel,
ik heb iemand gedood. Het was een bekende en het was geen
zelfverdediging. Ja, helaas is het waar! Ik moest hem doden,
hoewel ik tot dan toe nog geen vlieg kwaad had gedaan. Het
gebeurde toen ik voor het eerst mijn schuilplek verliet. Het
lijk heb ik naar de kelder gesleept en ik heb er een nacht en
een dag en een nacht en nog een dag naast geleefd, want alsof
de duvel ermee speelde, kwam dokter Aubin toen lange tijd
niet langs. Toen hij eindelijk kwam, trof hij me aan in een
afschuwelijke geestelijke staat en schrok zich dood. Vanwege

mij, of in feite vanwege de dode man in zijn kelder, moest hij een patriottische ondergrondse organisatie inlichten. Ze haalden het lijk weg, maar ontdekten mij. Toen ze hoorden dat ik ingenieur was, vroegen ze of ik een halsbrekende toer wilde uitvoeren. Dat wees ik af. Maar toen werden me opeens zo veel dingen duidelijk en zag ik in dat de Here God me deze mensen had gezonden. Aanvankelijk begreep ik niet waarom iedereen mijn dood wenste: zowel de Duitsers als de Fransen van de ondergrondse, zowel vriend als vijand. Maar ineens viel alles op zijn plek en beloofde ik het te doen. Ik heb weliswaar geen enkele kans om het er levend van af te brengen, maar denk alsjeblieft niet dat ik een held ben. Ik wil het graag doen, hoewel ik het er eigenlijk niet mee eens ben. Iemand moet zich per slot van rekening opofferen, weet je, en ik offer me in de eerste plaats op voor mezelf en daarna voor jou. Deed ik dat niet, dan zou er waarschijnlijk niets op de wereld veranderen, alleen zou ik niet in staat zijn je alles te vertellen op de manier waarop ik dat nu wel kan doen, en zou ik eenzaam en verlaten sterven met mijn verleden als een vreselijk drukkende last. Nu voel ik me licht, vederlicht. Tussen jou en mij is alles zo verbazingwekkend helder, dokter Aubin is opeens meer dan alleen een vriend en die rare Fransen zijn als het ware mijn broeders, en zo kan ik me ook echte vrede voorstellen, die van jou en mij en onze kinderen. En niemand die het wel haalt, zal ooit zo'n onaards juichend feest van de overwinning beleven als ik nu in me draag!

God mag weten hoe ik het heb kunnen volhouden om zo lang in deze cel te leven. Alleen, alleen, alsmaar alleen! Mijn

angst voor de dood was kennelijk sterker dan mijn angst voor de leegte, voor regelmatig hongeriïden en kou. Overigens was mijn kerker een natuurlijke voortzetting van mijn leven tot dan toe. Ook vroeger was ik voortdurend door eenzaamheid omringd, ook vroeger was het alsof mijn beste vrienden me in het donker kwamen opzoeken en alsof ik slechts zelden menselijke gezichten zag.

Denk niet, lieverd, dat ik niets over de wereld hoor. Vanuit naburige huizen hoor ik minstens een keer per maand Radio Parijs als die heel hard staat en de ramen openstaan. Dokter Aubin brengt vaak zijn toestel mee en dan luisteren we naar de BBC, een enkele keer zelfs naar de Tsjechische uitzending. Mijn gastheer brengt me kranten, ik ben dus op de hoogte van alle belangrijke gebeurtenissen. Maar wat ik ook hoor, wat ik ook lees, ik moet het nieuws uit al die bronnen omzetten in een nieuwe taal die alleen ik begrijp. Weet je, het zit ongeveer zo: als iemand het woord ruimte zegt, denken de meesten aan iets anders dan iemand uit mijn vak. Ik weet dat de ruimte de onvoorstelbare essentie van de wereld is, onlosmakelijk verbonden met het gebeuren – aangezien ik wis- en natuurkundige ben en bovendien nog in een specifiek vakgebied. Hoe zou ik een gesprek over de ruimte kunnen voeren met iemand die zich bij dat woord iets heel concreets voorstelt? Zie je, zo zit het ook met de echo van de wereld die ik hier opvang. Daaruit maak ik alleen op dat er op aarde een vreselijke oorlog tussen diverse werelden woedt. En dat het in die oorlog nu om iets anders gaat dan aan het begin, en dat het aan het einde om iets anders zal gaan dan nu. Die oor-

log, vind ik, is uitgebroken en wordt uitgevochten om redenen en voor een doel die niemand goed kan verwoorden. Ik heb steeds het gevoel dat zeker de helft van de mensheid zich in een reusachtige maffe ruimte totaal heeft bezopen. Geboren vechtersbazen en onruststokers hebben onder het drinken een knokpartij uitgelokt, opgehitst en gesteund door dronken hypocrieten. En opeens verspreidde het handgemeen zich als een vuurtje en Jan en alleman werd erdoor getroffen. We zijn nu, godzijdank, al zo ver dat we min of meer vrienden van vijanden kunnen onderscheiden, maar de dronkenschap duurt voort, de schuld ligt tot nu toe in het midden en de schade is niet te overzien.

Ik ben zomaar pardoos in dat spektakel verzeild geraakt. Ik leidde het leven van een rustige burger, ik heb nooit iemand bedrogen, ik dronk niet, rookte niet, betaalde belastingen, respecteerde de wetten, bemoeide me niet met politiek. Het verstand schiet tekort om direct al die catastrofes te bevatten die me hebben verhinderd terug naar huis te keren, door te gaan met mijn werk, voor mijn vrouw en kinderen te zorgen. Het was zeker niet mijn schuld en ik heb het ook zeker niet verdiend om slechter dan een hond te leven, om mijn hok niet uit te mogen, om niet te mogen werken, om niet hardop te mogen praten en om mijn buik niet vol te mogen eten en goed warm te worden. En toch heb ik het recht niet om slapend in een schuilplek af te wachten tot de storm is overgewaaid.

Hier ben ik precies bij het lastigste punt van mijn relaas gekomen. Bij het punt waar ik de meeste waarde aan hecht.

Zolang ik op de vlucht was en me verstopte voor de dood, was mijn hoofd helemaal leeg. Wat te doen, wat te doen? De hele tijd schreeuwde er in mij een stem: waarom gebeurt dit allemaal? Je bent toch onschuldig! En de echo van de wereld zei me niets. Ik kende de taal nog niet waarin ik het voor mijn hart kon vertalen. Wat te doen? Als ik mijn schuilplek verlaat, pakken de Duitsers me op en word ik doodgemarteld. Een weg naar Engeland zoeken? Hoe? Dokter Aubin kan me geen advies geven. Me aansluiten bij het Franse verzet waarover mijn gastheer het nodige weet? Daar kunnen ze me niet gebruiken, ze kunnen niemand gebruiken die zich schuil moet houden.

Terwijl ik piekerde, wakker lag, gek werd en mezelf pijnigde, hoopte mijn lot zich op. Ik was namelijk vergeten dat ook mijn groteske leven en fantastische lot slechts fragmenten waren van het grote gebeuren buiten mij om. En dat aan dat grote gebeuren, lieve Hana, niet te ontkomen viel. Je kunt niet aan jezelf ontkomen, aan de mensen, aan God en de wereld tegelijk. Hoe goed je je ook verschuilt, je blijft voortdurend in het spel zitten. Elke beweging van je wordt ergens gemeten en gewogen. Maar er kan begrip bestaan tussen het subject en het object. Had ik dat op tijd geweten en begrepen, dan had ik geduldig het juiste moment kunnen afwachten en me niet hoeven kwellen met loze vragen. Het juiste moment komt in elk leven, als je het maar herkent! Als je het maar niet mist, dat moment waarop het louter aan jou is of je voor altijd met de mensen en de kosmos samenvalt, of dat je verandert in een dolende schim van schimmen! Als je het maar niet laat lopen,

dat punt waarop je uit de massa figuranten mag stappen en onherroepelijk je monoloog zegt en je rol goed vervult!

Ik weet niet hoe die Franse samenzweerders tegen mijn besluit aan kijken, hoe dokter Aubin, en hoe bijvoorbeeld de man die ik af en toe op de BBC hoor ertegenaan zou kijken. Maar dat doet er niet toe. Belangrijker is dat wat ik ga doen mij die aanstekelijke kracht geeft die nodig is om de ontkende elementen te temmen; voor de mensen die ik onlangs heb leren kennen, opent mijn besluit een nieuwe weg naar een bijkans mystieke gemeenschapszin, terwijl ik definitief word teruggevoerd naar een nauwelijks door het geheugen te vatten vergeten tijd, ergens waar het leven nog alle tekenen van waardigheid en glorie bezat, waar de dromen een halo hadden en het geloof ons tot ridders sloeg.

Lang voordat over mijn lot werd beslist, ben ik in een soort voor gevoel telkens opnieuw naar mijn jeugd teruggekeerd, tot op de drempel van het verloren paradijs, want alleen van daaraf kun je opnieuw beginnen: verander in een kind en je verandert de wereld! Zij die de echo van wereld becommentariëren en wier taal ik voor mezelf moet vertalen, zouden misschien vinden dat ik krankzinnig ben geworden, anderen dat ik een zelfmoordenaar ben, weer anderen een held. Of een misdadiger, moordenaar, lafaard. Weet ik het? Doet het ertoe? Doet überhaupt iets er nog toe, als ik er nu in slaag alles waarmee ik oud ben geworden te vergeten, en met jongensachtige tred mijn grootste avontuur tegemoet kan gaan, aan het eind waarvan jij zit te glimlachen, samen met onze kinderen, mijn nieuwe vrienden en de onbekende doden en leven-

den die het wapen van de armoe en de wapenrusting van de ellende dragen, die eeuwige soldaten voor wie sinds de schepping van de wereld tot op de dag van vandaag geen aartsengel nog de klaroenstoot tot wapenstilstand heeft geblazen?